

СИТДИКОВ П. Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА ФОРМУЛЮВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ТЕРМІНУ

Статтю присвячено формулюванню дефініції та визначенню ознак терміну. В процесі аналізу наукового доробку вітчизняних та зарубіжних вчених було сформульовано визначення терміну і подано розширений перелік його ознак.

Ключові слова: термін, термінологія, дефініція, термінознавство, ознака, терміносистема.

Статья посвящена формулировке дефиниции и определению признаков термина. В процессе анализа научных работ отечественных и зарубежных ученых было сформулировано определение термина и представлен расширенный перечень его признаков.

Ключевые слова: термин, терминология, дефиниция, терминоведение, признак, терминсистема.

The article is devoted to formation of the definition and to determination of the term's marks. In the process of the analysis of the domestic and foreign scholar's works, it was formed the definition of the terms and was presented a list of its advanced marks.

Key words: term, terminology, definition, marks, termsystem.

Актуальність. Термінологія – наука, що постійно змінюється, доповнюється і розвивається. Саме тому виникають суперечності щодо дефініції поняття "термін", та його ознак. Компаративний аналіз існуючих наукових досліджень, зокрема китайських, надасть можливість сформулювати і поглибити розуміння цього поняття, а також визначити якомога більше ознак, властивих терміну.

Матеріал дослідження становить економічна терміносистема китайської мови.

Наукова новизна. Лінгвісти по-різному визначають, що таке термін і його ознаки. Наукова новизна дослідження полягає у доведенні існування спільних ознак для поняття термін незалежно від мовного середовища, формулювання власного визначення цього поняття та визначення ознак терміна.

У сучасному суспільстві наука про терміни стає предметом живого інтересу багатьох українських та іноземних учених-лінгвістів. Інтерес до спеціальної лексики в сучасному мовознавстві не випадковий і зумовлений як підвищенням ролі науки й техніки в розвитку суспільства, так і зростанням ролі термінології в сучасних мовах. Однак, варто відзначити, що термінологічні інтереси учених різняться. Це призвело до появи низки

різноманітних підходів до вивчення понять "термін" та "терміносистема". Різні учені проводять дослідження термінів як у діахронічному, так і у синхронічному аспектах. У статті проаналізовано існуючі доробки аби виявити, які ж саме підходи у вивченні термінів доцільно обрати для застосування щодо китайської мови. Загальновідомо, що засновниками термінознавства як науки визнано Вюстера та Лотте. Згідно системного опису запропонованого Д. С. Лотте термінологія 1) повинна базуватись на класифікації понять; 2) необхідно виділяти ознаки і поняття термінів, базуючись на класифікаційних схемах; 3) слова повинні відображати спільність термінологізованого поняття з іншими поняттями, і його специфічність [6].

Відомими лінгвістичними школами, які працювали в галузі термінознавства є такі: московська, ленінградська, горьківська, вороніжська, українська та празька. Цікаво, що китайські лінгвісти повністю опираються у своїх дослідженнях на ці основні течії у дослідженні термінології. Це можна продемонструвати на прикладі наукового доробку відомої китайської лінгвістки, яку прийнято вважати засновницею термінознавства в китайській мові Су Убін (粟武宾): "Одним із засновників науки про терміни був австрійський професор Вюстер. Він же започаткував так звану віденську школу, яка займалася дослідженням термінології. Інші відомі дослідники термінології, як наприклад, радянські вчені Ахманова, Реформатський, Лоте, також розпочали свою діяльність на початку 30-х років 20-х століття. Теоретичною базою термінології, як науки, стала праця Лоте "Науково-технічні засади виникнення термінології". Об'єднавшись, Реформатський з Лоте стали засновниками московської школи. Ще одна школа представники якої присвятили себе дослідженню та розвитку термінознавства, виникла в Празі (Чехія)".

У тлумачному словнику китайської мови подається дефініція слова "термінологія", яка майже не відрізняється від запропонованої у російському тлумачному словнику (під редакцією С.І.Ожегова): "Термінологія – сукупність слів, які позначають поняття певної спеціальної області науки чи техніки. Сукупність мовних знаків, які через вимову або написання виражають науково-технічні поняття, інструмент обміну думками та знаннями". Не дивлячись на ізолятивний характер китайської мови, на велику граматичну і семантичну відмінність від європейських мов, в дослідженнях термінології китайської мови, більшість китайських вчених спирається на європейські лінгвістичні підходи.

Розгляньмо докладніше підходи до визначення терміну представників московської та української шкіл. Представниками московської школи були Г. О. Винокур, О. О. Реформатський, О. С. Ахманова. На сучасному етапі розвитку термінознавства окреслено два основні підходи у дослідженні термінів – нормативний та дескриптивний. Прибічниками нормативного підходу є О. С. Ахманова, В. П. Даниленко, Д. С. Лотте, О. О. Реформатський. Термін розглядається ними як слово (або словосполучення) спеціальної сфери вживання, яке є найменуванням спеціального поняття та вимагає дефініції. Іншими словами, термін, як особливе слово (чи словосполучення), за своєю граматичною структурою, за значенням протиставляється загальноновживаному слову чи словосполученню.

Дескриптивний підхід підтримують В.М. Лейчик, В.Г. Костенко та інші. На їхню думку, у ролі терміна може виступати будь-яке слово, оскільки термін – це не особливе слово, а тільки слово у особливій функції. Специфіка терміна полягає у його високій інформативності, високому рівні вмотивованості та узагальнення, у особливому призначенні, функціях, насамперед, у функції називання, позначення спеціального поняття, функції знакової систематизації, гносеологічній та евристичній функціях.

Наукові роботи останнього десятиліття віддзеркалюють основні тенденції сучасних досліджень у термінології. Аналіз існуючих термінологічних досліджень довів, що найбільш поширеними підходами до вивчення термінології є: еволюційний підхід (який вивчає етапи формування певної терміносистеми); вузькоспеціальний підхід (наприклад, вивчення економічної, юридичної, журналістської термінології і т.д.); структурно-функціональний підхід (вивчення структурних особливостей певної терміносистеми та її функціонування у різних видах текстів) тощо.

Розгляньмо тепер найбільш повні і глибокі дослідження сучасних українських лінгвістів і визначимо спільні риси у трактуванні визначення поняття "термін". Вузькоспеціальний підхід до вивчення терміна обрали лінгвісти Л.М. Веклинець, Л.П. Бойко, С.В. Бібла та інші. Ці дослідники у своїх роботах звертають основну увагу на етапи виникнення термінології певної галузі знань, відштовхуючись від етимологічного аспекту, та тематичної класифікації термінів, опираючись на їхнє семантичне значення. Наприклад, Л.М. Веклинець досліджує психологічну

термінологію, С.В. Бібла вивчає церковну термінологію. Обидві дослідниці виділяють певні етапи формування термінології, які пов'язані, на їхню думку, з зовнішніми екстралінгвістичними чинниками, тобто з конкретними змінами чи нововведеннями у певній галузі знань, котрі стимулювали появу нової термінології або сприяли адаптації відомих термінів до мовної норми. Л.П. Бойко обрала дещо відмінний підхід, вчена прослідковує етимологію козацької торгівельної лексики, однак основне завдання, яке вона ставить у своєму дослідженні – це згрупувати відібрані терміни за тематичним параметром, з огляду на що авторка виділяє чотири тематичні групи даних термінів.

Р. Стецюк вивчала історію становлення і розвиток кардіологічної термінології. Авторка вважає, що системну будову сучасної термінології в загальних рисах можна представити як ієрархічну. Ієрархія виявляється, насамперед, у тому, що термінологія є частиною загальнонаціональної мови (підсистемою цієї мови), частинами ж самої термінології виступають термінології окремих наук. Автор пропонує ознаки терміна: співвіднесеність з науковими поняттями фахової галузі; однозначність у межах певної термінологічної системи; точність, стислість, нейтральність; системність або її класифікаційна сутність, або системність словотвірна, або подвійна системність; функціональна фахова спрямованість; можливість існування у вигляді слова чи словосполучення; можливість утворення на ґрунті лексики своєї мови або запозичень з інших мов. А також критерії термінологічності одиниць, за якими слова або словосполучення відносять до складу термінологічної системи: значення терміна співвідносить його з професійним науковим поняттям, а не з побутовим поняттям чи загальним уявленням; у терміна актуалізований абсолютно або переважно його поняттєвий, а не предметний зв'язок; термін має чітку наукову дефініцію, лексичне значення терміна збігається з семантичним складом цієї дефініції; термін функціонує у науковому фаховому контексті, значення терміна співвідноситься з певною фаховою діяльністю; значення терміна вільне від конотацій, іншої, ніж фахова, стилістичної забарвленості тощо [8].

Всі ці ознаки є універсальними у порівнянні з китайською термінологією. Але до вищевказаних ознак пропонуємо додати інтернаціональний характер термінів. Саме інтернаціональний характер термінів яскраво проявляється у китайській мові, не дивлячись на те, що остання є ізолятивною мовою і має ієрогліфічне письмо. Традиційно,

китайська мова майже не мала прямих запозичень, однак широко користувалася семантичними запозиченнями, формуючи кальки. У наші дні фонетичні запозичення стають більше звичними. Наприклад, 巴士 'автобус' (у Гонконгу), 克隆 (kelong) 'клон'. Гуандунське 的士, замість пекінського 出租车. Більшість же кальок – це технічні терміни. Наприклад, 坦克 – танк, 摩托车 – мотоцикл, 拖拉机 - трактор. Типовим для таких технічних запозичень є триморфемність, хоча більшість китайських слів є двоморфемними. Отже, процес інтернаціоналізації термінів не оминає навіть китайську мову, не дивлячись на її граматичну специфічність.

Структуру та семантичні характеристики термінології маркетингу вивчала О.І. Гутиряк [2]. У своїй роботі вчена досліджувала властивості терміна. Також О.І. Гутиряк долучилась до тлумачення поняття «термін». На її думку, у більшості робіт, що стосуються терміна, основна увага зосереджена на тих рисах, котрі відрізняють його від звичайного слова. Найчастіше мова йде про точність, виявами якої є моносемічність (або тяжіння до моносемічності), відносна незалежність значення від контексту, відсутність синонімів, систематичність, стислість та експресивна нейтральність, співвіднесеність з науковим поняттям та дефінітивність [2, 4]. Дослідниця вважає, що усі ці риси (крім дефінітивності), з одного боку не є виключно прерогативою терміна, а з іншого притаманні далеко не кожному терміну (наприклад, багато термінів є полісемічними тощо). Тому О.І. Гутиряк підтримує думку, що не потрібно наполягати на моносемічності терміна, а необхідно визнати, що термін в середньому менш багатозначний, ніж звичайне слово; а також те, що термін відрізняється від решти слів своєю "підвищеною смисловою точністю" [2:46-47]. Вчена зазначає, що оскільки існує полісемія терміна, його значення не може не бути незалежним від контексту.

Найважливішою ознакою терміна, на думку лінгвіста, є його дефініція, а отже значення є елементом специфічної поняттєвої системи, яка обслуговує певну професійну ділянку. Дослідниця вважає, що характеристика терміна повинна враховувати як лінгвістичні (лексикологічні та комунікативно-прагматичні), так і екстралінгвістичні (загальнонаукові та галузеві, когнітивні та психологічні) аспекти тощо. Таким чином, основним результатом даного дослідження ми вважаємо

доведення автором належності терміна до специфічної поняттєвої системи, його системність.

На думку В. Л. Іщенко до ознак, що відрізняють термін від слів загальної літературної мови, відносяться: специфічність терміна, дефінітивність, системність термінів; до похідних ознак вчена відносить: однозначність, синонімію та омонімію термінів, стилістичну нейтральність, точність, стислість термінів, інтернаціональний характер терміна, зручність та легкість творення похідних термінів тощо [3].

Цікавими, на нашу думку, є вимоги до терміна, які було запропоновано Т. Кияком [4: 25-26]: термін повинен відповідати правилам та нормам відповідної мови; термін має бути систематичним; для терміна є характерною дефінітивність, тобто кожен термін співвідноситься з чітким окремим визначенням, що орієнтує на відповідне поняття; терміну притаманна незалежність від контексту; термін має бути точним; термін має бути коротким, хоча ця вимога вступає в протиріччя з вимогами точності, тобто повноти терміну; термін має бути однозначним; для термінології не характерна синонімічність, це заважає розумінню текстів; термін повинен бути експресивно нейтральним.

Розгляньмо дослідження А. Д. Олійника, який вивчав роль запозичень-англіцизмів в українській мікроекономічній термінології і також долучився до визначення поняття "термін" та суміжних понять. Кожна наука оперує певним корпусом понять, котрі знаходять словесний вияв у термінології. У свою чергу, термінологія кожної галузі складається з окремих слів і словосполучень – термінів. Особливістю терміна є його зв'язок зі спеціальним поняттям та закріпленість за конкретною термінологією. Отже, кожний термін – це елемент певної термінології – математичної, фізичної, лінгвістичної тощо. Досконально вивчивши визначення поняття "термін" запропоновані Б. М. Головіним, В. П. Даниленком, Г. Кониським, О. О. Реформатським, Т. Секундою, В. В. Кодуховим та визначеннями запропонованими тлумачними словниками, вчений дійшов висновку, що незважаючи на певні розбіжності в тлумаченні терміна, наведені визначення мають багато спільного. Однак для термінознавця термін – це, перш за все, одиниця номінації особливого поняття, пов'язаного з вузькопрофесійною сферою – терміни призначені служити засобом спілкування певної групи людей у виробничих умовах. А. Д. Олійник пропонує наступне визначення терміна: "термін" – це одиниця вузькоспецифічної підмови, що позначає певне

наукове або професійне поняття і не існує поза дефініцією. Узагальнивши всі спроби визначення терміна, А. Д. Олійник дійшов висновків, що: термін – це слово або словосполучення спеціальної сфери вживання, що виражає професійне поняття; термін має відповідати нормам і правилам певної мови; термін прагне до моносемії, а також до стислості вираження; термін (принаймні економічний) має бути позбавленим експресії, тобто будь-яких конотативних забарвлень; термін завжди належить до певної терміносистеми; поява нового терміна пояснюється переважно позамовними причинами; терміну завжди відповідає певна дефініція [7].

Таким чином, проаналізувавши існуючі підходи до визначення терміну, ми дійшли висновку, що більшість науковців погоджуються з тим, що терміни можна розглядати як номінанти системи понять науки і техніки. Певні заперечення, на нашу думку, викликає обмеження вжитку термінів лише науково-технічною сферою. Наше дослідження пов'язане з макроекономікою – це підрозділ загальної економіки, яка є наукою. Але матеріалом дослідження послуговували лексичні одиниці, які широко використовуються, наприклад, в угодах та контрактах з міжнародної торгівлі. Торгівля, як і будь-який інший бізнес не відноситься ні до науки, ні до техніки, тому пропонується щонайменше розширити список сфер функціонування термінів, додавши до науково-технічної офіційно-ділову мову. Тож за робоче визначення терміна ми приймаємо таке: термін – це мовна одиниця, яка належить до науково-технічної або будь-якої іншої професійної сфери та репрезентує її спеціальні поняття, виявляючи певну сукупність ознак та утворюючи терміносистему. У визначенні основних ознак терміна повністю підтримуємо вищезгаданий підхід Стецюк Р.І. [8] та пропонуємо додати до нього ознаку щодо інтернаціонального характеру терміну.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ахманова О.С.* Linguistic terminology / Ахманова Ольга Сергіївна. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1977. – 188с. – (Першотвір).
2. *Гутиряк О.І.* Англійська термінологія маркетингу: структура та семантичні характеристики: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Львівський державний університет ім. І.Франка. / Гутиряк Оксана Ігорівна – Л., 1999. – 209 с.
3. *Іщенко В.Л.* Англійський багатокомпонентний економічний термін (парадигматичний та синтагматичний аспекти): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04./ Іщенко Валентина Леонідівна. – Полтава, 2002. – 181 с.
4. *Кияк Т.Р.* Лингвистические аспекты терминоведения: Учеб. Пособие / Кияк Тарас Романович – К.: УМКВО, 1989. – 80 с. – (Першотвір).
5. *Лейчик В.М.* Предмет, методы и структура терминоведения / Лейчик Володимир Моїсейович – М., 1989. – 47 с.
6. *Лотте Д.С.* Основы построения научно-технической терминологии / Лотте Дмитро Сергійович – М., 1961. – 158 с.
7. *Олійник А.Д.* Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології: дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01/ Олійник Анатолій Дмитрович – К., 2002. – 205с.